

150 miljarder kostar supen

Anders Johnson
Skriftstället i Mälarhöjden AB

Material från seminarium
anordnat av IOGT-NTO Halland
2003-10-22

IOGT-NTO
Halland

Box 175, 311 22 Falkenberg
Tel 0346 – 164 90
info.iogtntohall@telia.com

Skriftstället i Mälarhöjden AB
Anders Johnson
2003-10-22
anders@skriftstallet.se

Alkoholen kostar Halland 5 miljarder kronor varje år

Sverige genomgår för närvarande ett dramatiskt trendbrott då det gäller alkoholkonsumtion och alkoholskador. Alkoholkonsumtionen har ökat kraftigt under de senaste åren och alkoholskadorna har redan börjat öka.

Svenskarna konsumerar nu mer än vad vi har gjort någon gång under de senaste 100 åren. Och inget tyder på att ökningen har upphört. Snarare kan man räkna med en fortsatt uppgång till följd av större möjligheter att köpa billig alkohol utomlands. Därtill är det troligt att den svenska alkoholpolitiken under den närmaste tiden blir än mindre restriktiv.

Med den nivå på alkoholkonsumtionen som gällde fram till mitten av 1990-talet orsakade alkoholen årligen ungefär 6 000 förtidiga dödsfall i Sverige. De senaste årens utveckling tyder på en konsumtionsökning på närmare 30 procent. Det skulle innebära en ökad alkoholdödlighet på över 1 500 personer varje år.

Den samhällsekonomiska kostnaden för alkohol i Sverige var 1998 knappt 120 miljarder kronor i dagens penningvärde. (Anders Johnson: *Hur mycket kostar supen?* Sober förlag 2000). Med en konsumtionsökning på 30 procent skulle kostnaderna stiga till över 150 miljarder kronor. Det tar dock en viss tid innan den ökade alkoholkonsumtionen får fullt genomslag i skadeutvecklingen.

I Hallands län bor drygt 3 procent av Sveriges befolkning. Alkoholkonsumtionen (inklusive en uppskattning av den oregistrerade konsumtionen) ligger något över riksgenomsnittet. En försiktig uppskattning av alkoholens samhällsekonomiska kostnader i Halland kan göras genom att ta drygt 3 procent av kostnaderna för riket.

Detta innebär att den samhällsekonomiska kostnaden för alkoholkonsumtionen i länet långsiktigt stiger från 4 till 5 miljarder kronor. Antalet årliga dödsfall till följd av alkohol stiger från 200 till 250.

Kostnad	Sverige	Halland
<i>Produktionskostnader</i>	<i>31 mrd.kr.</i>	<i>1,0 mrd. kr.</i>
<i>Produktionsbortfall</i>	<i>85</i>	<i>2,8</i>
dödsfall	26	0,9
förtidspensionering	26	0,9
sjukfrånvaro	20	0,7
arbetshandikapp	3	0,1
övrigt produktionsbortfall	10	0,3
<i>Vård</i>	<i>27</i>	<i>0,9</i>
sjukvård	12	0,4
socialtjänst m.m.	14	0,5
kriminalvård	1	-
<i>Egendomsskador</i>	<i>3</i>	<i>0,1</i>
<i>Förebyggande åtgärder</i>	<i>5</i>	<i>0,2</i>
<i>SUMMA</i>	<i>151</i>	<i>5,0</i>

Att summorna inte stämmer exakt beror på avrundningar.

Kostnaderna ovan avser alltså de samhällsekonomiska kostnaderna. Om vi enbart ser till de kostnader som drabbar kommuner och landsting, så handlar det om drygt 10 procent av de totala samhällskostnaderna för vardera sektorn. Det handlar främst om vårdkostnader men även om produktionsbortfall, egendomsskador och förebyggande åtgärder. Därtill ska läggas att kommunerna i riket har utgifter för alkoholrelaterade socialbidrag på ett par miljarder kronor. (Detta är en transferering och är alltså inte medtagen bland de samhällsekonomiska kostnaderna.)

Detta betyder att Hallands läns landsting har årliga alkoholkostnader på över en halv miljarder kronor. Utgifterna för länets kommuner uppgår sammantaget över en halv miljard kronor per år.

Under förutsättning att alkoholkonsumtionen är ungefär lika stor i alla kommuner så fördelas länets kostnader ungefärligen efter befolkningsantalet, vilket innebär:

Falkenberg	14 procent	70 miljoner kr
Halmstad	31	155
Hylte	4	20
Kungsbacka	24	120
Laholm	8	40
Varberg	19	95

Skriftstället i Mälarhöjden AB
Anders Johnson
2003-03-24

150 miljarder kostar supen

Sammanfattning

Sverige genomgår för närvarande ett dramatiskt trendbrott då det gäller alkoholkonsumtion och alkoholskador. Alkoholkonsumtionen har ökat kraftigt under de senaste åren och även alkoholskadorna har börjat öka.

Med den nivå på alkoholkonsumtionen som gällde på 1990-talet orsakade alkoholen årligen ungefär 6 000 förtidiga dödsfall. Sedan dess har konsumtionen ökat med nära 30 procent. Det skulle innebära en ökad alkoholdödlighet på mer än 1 500 personer per år.

Den samhällsekonomiska kostnaden för alkohol var 1998 cirka 117 miljarder kronor i dagens penningvärde. Med en konsumtionsökning på 30 procent skulle kostnaderna stiga till drygt 150 miljarder kronor.

Den alkoholpolitiska cykeln

Alkoholpolitiken och alkoholskadorna tycks – liksom en del andra samhällsproblem – följa ett cykliskt mönster. Så här kan de senaste decenniernas förändringar i den svenska alkoholsituationen kortfattat beskrivas:

- Mellan 1960 och 1975 ökade alkoholkonsumtionen och alkoholskadorna kraftigt. Det fanns flera orsaker till detta: ökad tillgänglighet (bland annat mellanölets införande), stigande ekonomisk standard (som gjorde att fler hade råd att konsumera mer alkohol) och ändrade attityder (inte minst mer tillåtande inställning till kvinnors och ungdomars alkoholkonsumtion).
- I mitten på 1970-talet inträffade en reaktion mot de ökade alkoholproblemen och en omläggning gjordes av alkoholpolitiken i mer restriktiv riktning (bland annat togs mellanölet bort ur livsmedelsbutikerna och alkoholbeskattningen skärptes). Samtidigt försämrades det ekonomiska läget och attityderna (även internationellt) mot alkohol och andra droger skärptes.
- Följden av allt detta blev att alkoholkonsumtionen sjönk med drygt 20 procent från toppåret 1976 fram till 1984. Därefter var konsumtionsnivån i stort sett konstant i ungefär 15 år. Med en viss eftersläpning började även alkoholskadorna sjunka i samma grad som alkoholkonsumtionen. Därtill kom en skärpning av trafiknykterhetslagstiftningen 1990 som gav en extra reduktion av de alkoholbetingade trafikolyckorna.

- Det var alltså uppenbart att alkoholläget förbättrades under 1980- och 90-talen. Flera opinionsundersökningar visade också att allmänheten i allt mindre utsträckning uppfattade alkoholskadorna som ett av de större samhällsproblemen.
- Under andra halvan av 1990-talet påbörjades en omläggning av alkoholpolitiken som innebar ökad tillgänglighet och lägre pris för alkoholen. Delvis var detta en direkt följd av Sveriges anslutning till EU (ökade införselkvoter och avskaffat partihandelsmonopol), delvis en indirekt följd (sänkta alkoholskatter) men delvis också en följd av ett antal självständigt fattade beslut av svenska politiker (till exempel lördagsöppet på Systembolaget och fler utskänkningstillstånd). Framförallt den senare typen av beslut visar att den politiska viljan att så långt som möjligt upprätthålla den framgångsrika restriktiva alkoholpolitiken kraftigt har försvagats. Detta är sannolikt delvis en följd av alkoholpolitikens tidigare framgångar: omläggningen på 1970-talet minskade skadorna, vilket efter något decennium minskade allmänhetens benägenhet att stödja en restriktiv politik, vilket har stärkt de krafter inom politiken som vill öppna på kranarna.
- Sedan 2001 har alkoholkonsumtionen ökat kraftigt och det finns även tydliga indikationer på en ökning av flera alkoholproblem (bland annat rattfylleri, ungdomars berusningsdrickande, skrumplever och bukspottskörtelinflammation).

Konsekvenser av en konsumtionsökning

Svenskarna konsumerar nu mer än vad vi har gjort under de senaste 100 åren. Och inget tyder på att ökningen har upphört. Snarare kan man räkna med en fortsatt uppgång, bland annat därför att det mest troliga är att alkoholpolitiken under den närmaste tiden blir än mindre restriktiv. En försiktig bedömning är därför att konsumtionsnivån långsiktigt ökar med minst 30 procent i förhållande till mitten av 90-talet. Med viss fördröjning kommer det att innebära en skadeökning på minst 30 procent. Det skulle innebära att antalet förtidiga dödsfall till följd av alkohol skulle stiga från omkring 6 000 till nära 8 000 per år.

Jag har vid tre tillfällen gjort beräkningar av alkoholens samhällsekonomiska kostnader i Sverige, senast i boken *Hur mycket kostar supen?* (Sober Förlag, 2000). Där försökte jag uppskatta alkoholens kostnader under 1998. (En redovisning av olika metod- och beräkningfrågor finns i bilagan till föreliggande rapport.)

Följande tabell redovisar dels de uppskattningar för 1998 (i 1998 års penningvärde) som jag kom fram till i *Hur mycket kostar supen?*, dels min beräkning av hur stora kostnaderna blir med en konsumtionsökning på 30 procent (och med hänsyn tagen till inflationen sedan 1998).

Kostnad	1998	30 % konsumtionsökning
<i>Produktionskostnader</i>	<i>22 mrd. kr.</i>	<i>31 mrd. kr.</i>
<i>Produktionsbortfall</i>	<i>61</i>	<i>85</i>
dödsfall	19	26
förtidspensionering	19	26
sjukfrånvaro	14	20
arbetshandikapp	2	3
övrigt produktionsbortfall	7	10
<i>Vård</i>	<i>20</i>	<i>27</i>
sjukvård	9	12
socialvård	10	14
kriminalvård	1	1
<i>Egendomsskador</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>Förebyggande åtgärder</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>SUMMA</i>	<i>109</i>	<i>151</i>

Det finns alltså skäl att förmoda att svenskars konsumtion av alkoholdrycker var en bidragande orsak till produktionskostnader, produktionsbortfall, vård, egendomsskador och förebyggande åtgärder på cirka 110 miljarder kronor 1998 (117 miljarder i dagens penningvärde). En ökning av alkoholkonsumtionen med 30 procent skulle innebära långsiktigt ökade samhällskostnader så att alkoholen kostar 150 miljarder kronor per år i dagens penningvärde.

Om vi ska fullfölja det inledningsvis redovisade cykliska mönstret för alkoholpolitiken, kan vi alltså förvänta oss att den ökade konsumtionen följs av ökade skador, vilket efter några år leder fram till ett ökat opinionstryck att göra något åt de växande alkoholproblemen. Detta kan sedan leda fram till en omläggning av alkoholpolitiken. Men vore det inte bättre att göra något nu – innan tusentals fler människor än tidigare har avlidit på grund av alkoholen, innan tiotusentals fler har misshandlats och tiotusentals fler barn har växt upp i hem där föräldrarna har allvarliga alkoholproblem?

Bilaga: Hur beräknas alkoholens samhällskostnader?

Vad är en samhällsekonomisk kostnad?

Låt oss först precisera vad som avses med begreppet samhällsekonomisk kostnad:

- Då vi talar om samhällsekonomiska kostnader avses alla kostnader oavsett om de i första hand drabbar stat, kommuner, landsting, företag, föreningar, hushåll eller enskilda individer. Ordet "samhälle" syftar alltså inte enbart på den offentliga sektorn.
- En kostnad är en förbrukning av reala resurser, alltså av arbetskraft, kapital eller råvaror. Den samhällsekonomiska kostnaden – eller alternativkostnaden – är lika med värdet av bästa möjliga användningssätt av resursen i fråga. Den samhällsekonomiska kostnaden för att du just nu läser denna bilaga är det värde som skulle uppstå vid bästa möjliga alternativa användning av dig just nu.

Att anlita arbetskraft, kapital och råvaror för att vårda alkoholskadade människor medför en samhällsekonomisk kostnad. Dessa resurser skulle i en värld utan alkoholskador ha kunnat användas för andra ändamål. Även det produktionsbortfall som uppstår därför att människor avlider i förtid eller arbetar mindre produktivt är en samhällsekonomisk kostnad.

- Den studie jag har gjort avser kostnaderna för alkoholkonsumtionen inte enbart för alkoholskadorna. Det betyder att kostnaderna för att producera alkoholen också ingår i kalkylen.
- Den som drabbas av alkoholskador får ofta sjukpenning, förtidspension eller dylikt. Detta är dock frågan om transfereringar (inkomstöverföringar), inte om någon samhällsekonomisk kostnad. Sjukpenningen innebär att pengar överförs från skattebetalare till bidragsmottagare. Det utbetalade beloppet motsvaras inte av någon förbrukning av reala resurser. Däremot fordrar transfereringssystemen en viss administration och administrationskostnaderna är en samhällsekonomisk kostnad. Skattefinansieringen kan också skapa samhällsekonomiska kostnader genom att produktiviteten i ekonomin minskar.

Den reala resursförbrukningen och produktionsbortfallet kallas på ekonomiska för "materiella kostnader". I en fullständig samhällsekonomisk kalkyl kan man även försöka ta med det lidande och obehag som människor drabbas av. På ekonomiska heter detta "humanitära kostnader". Dessa kostnader behandlas dock inte i denna undersökning.

Jag har inte heller närmare gått in på alkoholens samhällsekonomiska intäkter. Dessa utgörs av den nytta och det välbehag som (de icke sjukligt beroende) konsumenterna anser sig ha av att konsumera alkohol. Dessa intäkter är med all sannolikhet lägre än de humanitära kostnaderna. Man ska alltså lägga märke till att alkoholskatten (som uppgår till cirka 10 miljarder kronor per år) inte är någon samhällsekonomisk intäkt utan en transferering från konsumenter till statskassa. Inte heller är den sysselsättning som alkoholen ger upphov till någon samhällsekonomisk intäkt. Ianspråkstagande av arbetskraft är en kostnad. I en värld med mindre alkoholkonsumtion och alkoholskador skulle denna arbetskraft ha kunnat göra nytta på annat håll.

Alkoholens samhällsekonomiska kostnader

Det jag försöker beräkna är alkoholrelaterade kostnader, alltså kostnader där alkoholen sannolikt är en huvudsaklig eller bidragande orsak. I många fall är också andra droger inblandade, inte minst på grund av att en allt större andel av de yngre missbrukarna är blandmissbrukare.

Då stor osäkerhet råder, ligger uppskattningen i den nedre delen av det möjliga intervallet. Jag har dock inte eftersträvat att fastslå en helt säker minimisiffra för varje kostnadspost. Eftersom mörkertalet ofta är så stort skulle detta helt säkert ge en alltför låg uppskattning av de totala kostnaderna. Även om den totala kostnadsuppskattningen alltså snarare ligger under än över den verkliga kostnaden är det möjligt att enstaka kostnadsposter kan ha överskattats.

Den samhällsekonomiska kostnaden av alkoholkonsumtionen består av följande komponenter:

Produktionskostnad

För att tillverka och distribuera alkoholdrycker fordras resurser i form av arbetskraft, kapital och råvaror. Kostnaden motsvarar det konsumenterna betalar (såväl för den registrerade som oregistrerade konsumtionen) exklusive alkoholskatt.

År 2000 var konsumenternas utgifter för inköp i systembutiker och restauranger 31 miljarder kronor. Därtill ska läggas utgifterna för folköl i livsmedelsbutiker samt den oregistrerade konsumtionen. Alkoholbeskattningen gav staten 11 miljarder kronor år 2000.

Produktionsbortfall

En mycket stor andel av alkoholens kostnader utgörs av värdet på den produktion som inte kommer till stånd på grund av dödsfall, utslagning, sjuklighet etcetera. Värdet av den produktion som går förlorad på grund av att en individ är oförmögen att arbeta kan antas motsvara individens lön plus 50 procent för främst lagstadgade och avtalsreglerade arbetsgivaravgifter från skadetillfället fram till dess personen fyller 65 år.

Utöver dödlighet, förtidspensioner, sjukbidrag, sjukskrivning och arbetshandikapp finns det en rad andra sätt som alkoholen orsakar produktionsbortfall på. Det kan handla om annan tillfällig frånvaro än sjukskrivning, sämre funktionsförmåga på arbetsplatsen och minskad produktion utanför arbetslivet, till exempel bland värnpliktiga och studerande.

Vård

Med vård avses här vård, omsorg, service, utbildning, rehabilitering, straff, övervakning, stödåtgärder med mera åt personer som har drabbats av alkoholskador.

Sjukvård: Sjukdomstillstånd kan uppkomma genom hög tillfällig alkoholkonsumtion men oftast är de en följd av långvarigt missbruk. Personskador till följd av olyckor och våld är ofta orsakade av berusning. Skador kan genom våld och olyckor drabba även andra än dem som konsumerar alkoholen. Fosterskador till följd av gravida kvinnors missbruk är en annan allvarlig form av alkoholskada.

Socialvård: Med socialvård menas allt som i denna undersökning räknas som vård, utom sjukvård och kriminalvård. Det handlar i första hand om kommunernas socialtjänst, landstingens sociala verksamhet och omsorgsverksamhet samt den statliga institutionsvården. Även skolhälsovården, bostadsförmedlingar, barnomsorgen samt annan offentlig och privat social verksamhet har kostnader som orsakas av alkohol. Verksamheterna kan avse till exempel vuxna missbrukare, barn och andra anhöriga till missbrukare, unga missbrukare och fosterskadade barn. Därtill kommer kostnader för att utbilda personal samt administrativa kostnader på central, regional och lokal nivå.

Kriminalvård: Till kriminalvården räknas här, förutom den egentliga kriminalvården, även polisens, åklagarnas och domstolarnas kostnader för att utreda brott och fatta beslut om brottspåföljd. Förebyggande åtgärder – till exempel ordningspolis och trafikövervakning – liksom produktionsbortfall och egendomsskador till följd av brott, behandlas i andra avsnitt. Det är framförallt två typer av brott som är intressanta då det gäller alkohol. För det första de rena alkoholbrotten som langning, smuggling, hembränning och trafiknykterhetsbrott. För det andra våldsbrotten. Även i andra typer av brott, till exempel inbrott och rån, förekommer ofta alkohol.

Egendomsskador

Alkoholen orsakar egendomsskador på framförallt tre sätt: vägtrafikolyckor, skadegörelse och bränder. Därtill kommer skador i samband med olyckor på arbetsplatser, i hemmet och i annan trafik än vägtrafik.

Förebyggande åtgärder

Samhället försöker på olika sätt minska alkoholens skadeverkningar. Detta medför kostnader som ska tas med i kalkylen. Att de förebyggande åtgärderna kan vara samhällsekonomiskt lönsamma hindrar inte att de medför kostnader. Den intäkt de ger upphov till kommer med i kalkylen som en reduktion av andra alkoholbetingade kostnader, till exempel för vård och egendomsskador.

Till den direkt missbruksförebyggande verksamheten räknas bland annat alkoholinformation, alkoholforskning, offentligt stöd till föreningar med flera som direkt avser missbruksförebyggande insatser. Hit räknas också ideellt arbete och privat finansierade aktiviteter – både förebyggande och vård – som utförs av föreningar och andra privata aktörer.

Många förebyggande insatser är inte enbart inriktade på alkoholproblem. Det gäller bland annat för åtgärder för att förebygga brott, trafikolyckor, bränder samt kommunernas fritidsverksamhet för ungdomar. Jag har här som alkoholkostnad tagit med samma andel av de förebyggande kostnaderna som alkoholens andel av det problem man försöker förebygga.

Tag vad ni vill och jämför!

En fördel med samhällsekonomiska kalkyler är att man kan jämföra olika samhällsproblem med varandra – till exempel skadorna från alkohol, narkotika, tobak och vägtrafikolyckor. Dessa fyra samhällsproblem orsakar ju i stor utsträckning samma typer av kostnader, bland annat produktionsbortfall, vårdkostnader och egendomsskador. Jämförelsen visar alltså hur omfattningen av dessa skador varierar mellan olika samhällsproblem.

En mycket grov uppskattning av de materiella skadekostnaderna för 1998, där jag har försökt att göra uppskattningarna någorlunda jämförbara, ger följande resultat. Notera att jag här inte har tagit med produktionskostnader eller förebyggande åtgärder utan endast skadekostnaderna, alltså produktionsbortfall, vård och egendomsskador. Kostnaderna för vägtrafikolyckor omfattar även de alkohol- och narkotikabetingade olyckorna.

Samhällsproblem	Skadekostnad 1998, mrd. kr.
Alkohol	80
Narkotika	30
Tobak	30
Vägtrafikolyckor	20

Alkoholskadorna var ungefär lika omfattande som de övriga tre samhällsproblemen sammantagna – och detta alltså innan den ökning av alkoholkonsumtion och alkoholskador inleddes, som denna rapport handlar om.